
Tanıtınlar

Book Reviews / Buchvorstellung

**Bülent Akın, Zâkirlik Geleneğinin Değişen Yaratım ve İcra Ortamı:
Zâkirlikten Âşıklığa Âşık Niyazi, Ankara: Barış Kitap,
ISBN 978-605-4728-64-0.**

Mustafa DUMAN*

DOI: <http://dx.doi.org/10.22520/abked.2016.14.0009>

Âşık edebiyatı, Türkiye’de halk biliminin bir disiplin olarak kabul edilmesinden bu yana pek çok araştırmacının çalışma yaptığı bir alan olmuştur. Âşık edebiyatına akademik bir perspektiften bakan M. Fuad Köprülü gibi Cumhuriyet Dönemi’nin ilk Türkologları ve onların takipçileri bir taraftan âşıklara ait şiirleri kayıt altına alırken diğer taraftan alanda kullanılacak bir terminoloji oluşturmuşlardır.

Halk bilimi çalışmalarınının 1960’lardan sonra hız kazanmasına paralel olarak yeni inceleme yöntemleri ortaya çıkmış ve âşık edebiyatı araştırmalarında bu yöntemlerden bazıları uygulanmıştır. Özellikle anlatıcı, dinleyici ve icra ortamı arasındaki ilişkiler

* Araştırma Görevlisi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı.

ağının incelenmesini esas alan Performans Teori ve bu teorinin uygulama yöntemleri âşık edebiyatı araştırmalarına yeni bir nefes kazandırmıştır. Bu bakış açısıyla yapılan ilk araştırmanın, İlhan Başgöz'ün *Âşık Müdami* hakkında yaptığı, icra ortamı ve dinleyici kitesinin, anlatıcı ve metin üzerindeki etkisini inceleyen performans merkezli araştırma olduğunu söylemek mümkündür. Halk bilgisi ürünlerinin üretildikleri ortama bağlı olarak değişken bir yapıya sahip olduğunun ortaya konması, âşık edebiyatı araştırmalarının metin merkezli bir bakış açısıyla yapılması fikrinden sıyrılıp bağlam merkezli çalışmaların gerekliliğini vurgulamıştır.

Günümüzde, hâlen, bu bakış açısı geçerliliğini korumakla birlikte geliştirilmeye muhtaçtır. Halk bilimi araştırmacısı Bülent Akın tarafından geçtiğimiz aylarda performans merkezli bir bakış açısıyla hazırlanan, *Zâkirlik Geleneğinin Değişen Yaratım ve İcra Ortamı: Zâkirlikten Âşıklığa Âşık Niyazi* başlıklı araştırma kitabı, âşık edebiyatı çalışmalarına gerek yöntemsel gerekse terminolojik açıdan katkı sağlayacak niteliktedir. Barış Kitap tarafından 2016 yılının Ağustos ayında basılan kitap, âşıklık geleneği ve Alevi-Bektaşî kültür ortamını aynı başlık altında ele alarak geleneğin bu kültür içerisindeki yerine dikkat çekmesi bakımından halk bilimi araştırmacıları için oldukça önemlidir.

Kitapta ilk olarak kullanılan terminoloji dikkat çekmektedir. Akın'ın çokça kullandığı “zâkirlik geleneği” terimi Alevi-Bektaşî kültür ortamı ve âşıklık geleneği hakkında çalışma yapan akademisyenler tarafından bilinmesine rağmen çok fazla kullanılmamıştır. Bunun sebeplerinden biri, terimin tam manasıyla tanımının yapılmamasından dolayı araştırmacıların bu terimi kullanmaktan imtina etmesi olabilir. Fakat her ne sebeple olursa olsun, başta Fuad Köprülü, Sadeddin Nüzhet Ergun, Vasfi Mahir Kocatürk, Turgut Koca, Bedri Noyan ve İsmail Özmen olmak üzere, Alevi-Bektaşî inancına mensup âşıklar hakkında bugüne kadar gerçekleştirilen çalışmaların tamamına yakınında, zâkirlik geleneğine çok fazla değinilmemiş, zâkirlik hakkında bilgi aktaran yayınlarda ise, Alevi-Bektaşî inancına mensup olan âşıkların yaratım, icra ve aktarımlarını bu gelenek içerisinde yaptıkları göz ardı edilmiştir. Kitap, bu yönüyle âşıklık geleneğinden ayrılan ve farklı yaratım, icra ve aktarım özelliklerine sahip olan zâkirlik geleneği hakkında müstakil ve özgün ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Yazar, zâkirlik geleneğine mensup zâkirlerin ve yaratım kabiliyetine sahip zâkir âşıkların yaratım ve aktarımlarını gerçekleştirdikleri ortamın Alevi cem ritüelleri olduğunun ve üretilen manzum eserlerin bu ortamda işlevsel hale geldiğinin özellikle altını çizmiştir. İster yaratım ister aktarım olsun zâkirin her icrasının, inanç

mensuplarınca kutsal kabul edilen cem ritüeli için gerçekleştiği ve bu sebeple de zâkirlik geleneğinin devamlılığının bu ritüeller içerisinde mümkün olduğu yazarın dikkat çektiği hususlardan bir diğeri olmuştur.

Yazarın çokça tercih ettiği bir diğer terim ise “zâkir âşık”tır. Terim, yazar tarafından ilk kez ortaya atılmıştır ve Alevi-Bektaşî kültür ortamında yetişen, cem zâkirliği yapan ve aynı zamanda irticalen şiir söyleme ya da hikaye anlatma kabiliyetine sahip olan kişiler için kullanılmıştır. Bu terim oldukça iddialıdır; çünkü Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Şah Hatayî, Davud Sulari ve Daimi gibi adları herkesçe bilinen; fakat sıfatları ozan, âşık ya da şair şeklinde araştırmacıların inisiyatifine göre değişen edebî şahsiyetlerin tamamını kapsayacak şekilde kullanılabilir. Nitekim Saz Şairleri kitabında Fuad Köprülü bu isimlerin pek çoğundan bahsetse de onları bir tasnifin içerisine yerleştirmemiştir. Âşık Niyazi de hem cem zâkirliği yaptığı hem de âşıklık geleneği içerisinde yetiştiği için, yazar tarafından zâkir âşık olarak adlandırılmıştır.

Yazarın, zâkirlik geleneği çerçevesinde tespit ve değerlendirmelerini yaparken bilinçli olarak “Bektaşî” terimini kullanmadığı görülmektedir. Her ne kadar kitapta bu ayrıntıya yer verilirse de Babagân Bektaşiliğinde, yaratım ve aktarım bağlamı bakımından Alevi inanç sisteminde olduğu gibi bir zâkirlik geleneğinin ya da hizmetinin bulunmadığı yazarın ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Akın’ın kitabı kurgularken oluşturduğu “Alevi İnanç Sisteminde Zâkirlik Geleneğinin Yaratım ve İcra Ortamı” (ss. 15-19), “Zâkirlik Geleneğinin Değişen Yaratım ve İcra Ortamı” (ss. 20-26) ve “Zâkirlik Geleneği İcra Ortamının Değişimi ve Âşık Niyazi” (ss. 44-48) başlıkları, daha önce de bahsettiğimiz gibi kitabın performans merkezli bir bakış açısıyla kaleme alındığına işaret etmektedir. Kitabın, alanda yapılan diğer benzer çalışmalardan farklı bir bakış açısıyla yapıldığını gösteren bu bölümlerden “Alevi İnanç Sisteminde Zâkirlik Geleneğinin Yaratım ve İcra Ortamı” başlığı altında cem zâkirliğinin geleneksel yapısı, zâkir terimi yerine kullanılan farklı adlandırmalar, zâkirlerin yetiştikleri muhitler ve cem içerisindeki görevleri üzerinde durularak zâkirlik geleneğinin genel çerçevesi çizilmiştir.

“Zâkirlik Geleneğinin Değişen Yaratım ve İcra Ortamı” başlığı altında, kentli yaşam tarzı ve oluşan yeni koşullar nedeniyle zâkirliğin yaratım ve aktarım ortamının değişimi ve bu değişimin geleneğe olan olumsuz etkileri üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Bu kısımda yazar, yeni koşullar ve ortamlarda “kutsal için icra”nın yitirildiğinin altını çizerek zâkirlik geleneğinin âşıklık geleneği ile benzer bir akıbete

uğradığını belirtmiş ve son elli yıl içerisinde bunlardan zâkir âşık konumunda olanların da giderek âşık tarzında icraya başladıklarını, her geçen gün zâkirlik geleneğinde uzaklaştıklarını ifade etmiştir. Nitekim bu da onların zâkirlik özelliklerini yitirmelerine ve âşıklık kimlikleriyle var olmaya çalışmalarına yol açmıştır.

“Zâkirlik Geleneği İcra Ortamının Değişimi ve Âşık Niyazi” başlığı altında ise, zâkirlik geleneği içerisinde yetişen Âşık Niyazi’nin, değişen sosyal şartlar nedeniyle artık kaybolmaya başlayan zâkirlik geleneğinden âşıklık geleneğine geçiş süreci üzerinde durulmuştur. Yaşadığı yörede eski geleneksel cemlerin ve diğer ritüellerin gerçekleştirilmemesi nedeniyle Âşık Niyazi’nin şüirlerini âşık meclislerinde, sohbet toplantılarında ve köy kahvehanelerinde icra etmeye başlaması, yalnızca zâkirlikten âşıklığa giden süreci değil, toplumun sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel hayatındaki değişimin gelenekler üzerindeki etkisini gözler önüne serer.

Kitapta -çeşitli âşıkların yalnızca hayatı, sanatı ve edebi kişiliği üzerinde duran diğer kitaplardan ayıran bu üç bölüm dışında- Âşık Niyazi’nin hayatı (ss. 27-30), sanatı (ss. 30-32), yetiştiği ortam (ss. 30-32), şüirlerinin şekil ve içerik özellikleri (ss. 32-42), hikayeciliği (ss. 42-44) gibi kısımlar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Akın, âşığın şüirlerini konularına ve hece sayılarına göre tasnif etmiştir.

Zâkirlik Geleneğinin Değişen Yaratım ve İcra Ortamı: Zâkirlikten Âşıklığa Âşık Niyazi başlıklı bu araştırma kitabı, 1950’li yıllardan sonra zâkirlik geleneğindeki değişimin sebepleri hakkında doyurucu bilgi sunması, geleneğin zayıflaması neticesinde zâkir âşıkların şüirlerindeki konuların değişimini gözler önüne sermesi açısından oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra, kullanılan özgün terminoloji ve zâkirlik geleneği hakkındaki ayrıntılı bilgi kitabın değerini artırmaktadır. Ortaya konulan bu bilgiler hem orijinal hem de değerlidir; ancak kitabın en büyük iddiası Alevi âşıkların yaratım, icra ve aktarımlarının Alevi inanç sistemi içerisinde değerlendirilmesinin zaruri ve kaçınılmaz olduğudur. Nitekim bu, âşık edebiyatı ekseninde yapılacak yeni çalışmalara farklı bir bakış açısı sunması açısından oldukça değerlidir.